

**ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛІЗАЦІЇ
КОНТРОЛЮ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ****Асєєва Ю.О.***к.психол.н., старший викладач кафедри психології
Одеського національного медичного університету***Волкова О.О.***студент 1 курсу магістратури за спеціальністю «Психологія»
медичного факультету №3 Одеського національного медичного університету***FEATURES OF INFLUENCE FAMILY EDUCATION ON THE FORMATION OF
LOCALIZATION OF CONTROL IN FUTURE PSYCHOLOGISTS****Aseyeyva Yulia***PhD, Senior lector of the Department of Psychology
Odessa National Medical University***Volkova Olena***student of 1 year of master's degree in the specialty "Psychology"
Medical Faculty №3 of Odessa National Medical University*

Резюме. Дослідження рівня локалізації контролю у майбутніх психологів, обумовлено необхідністю вивчення відповідальності, як професійно важливої властивості особистості. Відповідальність є важливою характеристикою особистості, це, те що в першу чергу відрізняє соціально зрілу особистість від соціально незрілої. Хоча, спроба дати загальнопедагогічне обґрунтування процесу формування соціальної відповідальності з урахуванням закономірностей громадського розвитку була зроблена ще А.С. Макаренко в його концепції «відповідальної залежності», проте, на період сьогодення, незважаючи на широкий інтерес до цієї проблеми, закономірності формування і розвитку відповідальності в підлітковому і юнацькому роках залишаються поки що недостатньо вивченими. Автори в роботі надають результати власного емпіричного дослідження щодо впливу стилів сімейного виховання на формування локусу контролю. За результатами дослідження встановлено, що в групі із 84 досліджувальних (майбутніх психологів) кількість інтерналів перевищує кількість екстерналів, що свідчить про схильність майбутніх психологів до інтернального локусу контролю. В ході проведення якісного аналізу в рамках встановлення стилів сімейного виховання, було виявлено, чотири групи негармонійного стилю сімейного виховання у майбутніх психологів: поблажлива гіперпротекція; домінуюча гіперпротекція; гіпопротекція/гіпоопіка; підвищена моральна відповідальність. Аналіз отриманих профілів показав, що кожна вивчаєма група осіб – представників сімей з різними стилями сімейного виховання характеризується специфікою структури локалізації контролю, яка проявляється як в специфічному поєднанні параметрів, так і в рівнях, котрих досягають показники.

Summary. The study of the level of control localization in future psychologists is due to the need to study responsibility as a professionally important property of the individual. Responsibility is an important characteristic of the individual, this is what primarily distinguishes a socially mature person from a socially immature one. However, an attempt to give a general pedagogical substantiation of the process of formation of social responsibility, taking into account the laws of social development, was made by A.S. Makarenko in his concept of "responsible dependence", however, for the present time, despite the broad interest in this problem, the patterns of formation and development of responsibility in adolescence and youth years are still not sufficiently studied. The authors present the results of their own empirical research on the influence of family education styles on the formation of control locus. According to the results of the study, it was found that in a group of 84 research (future psychologists), the number of internals exceeds the number of externalities, indicating the propensity of future psychologists to the internal control locus. In the course of qualitative analysis in the framework of establishing the styles of family education, it was revealed, four groups of non-harmonic style of family upbringing by future psychologists: condescending hyperprotection; dominant hyperprotection; Hypoprotection / hypopic; increased moral responsibility. The analysis of the received profiles showed that each group of persons studied - representatives of families with different styles of family education is characterized by the specifics of the structure of the localization of control, which manifests itself both in the specific combination of parameters, and in the levels that reach the indicators.

Ключові слова: локус контролю, майбутні психологи, стилі сімейного виховання, інтернальний локус контролю, екстернальний локус контролю.

Key words: locus of control, future psychologists, family education styles, internal locus of control, external locus of control.

Актуальність. Вимір рівня суб'єктивного контролю широко застосовується в нашій країні в психології мотивації (методика когнітивної орієнтації), в дослідженнях людського характеру і його зв'язку з поведінкою, в психології управління та інших сферах.

Існують дослідження в яких показаний вплив умов соціалізації на формування локусу контролю (Реан А.О., Биков С.В., Коломінський Я.Л., Ксенофонтова Є.Г., Шальнова О.А., тощо). Однак, специфіка локусу контролю у осіб з сімей із різним стилем виховання недостатньо вивчена. Актуальність

обраної теми визначається також й практичною необхідністю професійного відбору та підготовкою майбутніх психологів

Методи дослідження. Емпіричні: спостереження, бесіда, тестування. Методи математичної обробки даних: статистичні та аналітичні. У психодіагностичний комплекс увійшли: а) тест-опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК), розроблений Є.Ф.Бажиним, Є.А. Голинкіною, А.М. Еткінд на основі концепції локусу контролю Дж. Роттера; б) опитувальник «Батьків оцінюють діти» (РОД) (модифікація опитувальника «Аналіз сімейного виховання» (АСВ), виконана І.А. Фурмановим і А.А. Алад'їним) [5, 6].

Вибірку склали студенти денної форми навчання, медичного факультету № 3, Одеського національного медичного університету, у віці від 17 до 19 років, у кількості 84 осіб.

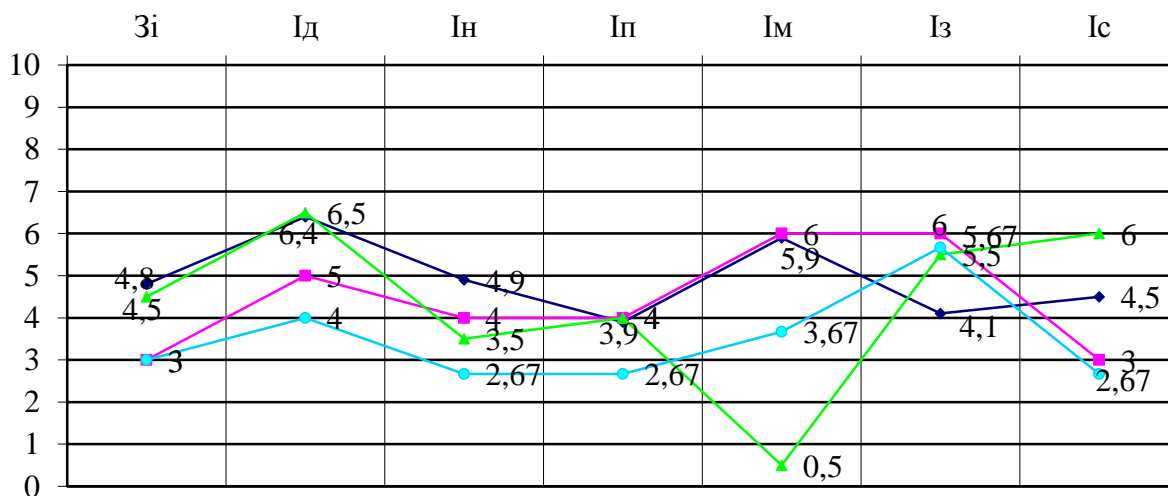
Виклад основного матеріалу. У рамках нашого дослідження було проведено, як кількісний (кореляційний), так і якісний (метод «профілів») аналіз. Відповідно до методу обробки даних, що додається до методики «Батьків оцінюють діти» (БОД), модифікація опитувальника «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ), що виконана І.А.Фурмановим і А.А.Алад'їним [5, 6], ми оперували критичними діагностичними значеннями, даними авторами методики. Якщо число отриманих балів певної шкали досягає або перевищує діагностичне значення, то у батьків досліджувальних присутній даний тип від-

хилення у вихованні. За наявності відхилень по декількох шкалах відповідно до таблиці, що додається до методики, ми встановлюємо стилі негармонійного сімейного виховання.

Таким чином, проведений нами аналіз отриманих даних дозволив виявити чотири груп осіб представників із сімей з різними негармонійними стилями виховання, а саме: 1) група осіб із сімей зі стилем виховання «поблажлива гіперпротекція» (ПГ), 2) група осіб із сімей зі стилем виховання «домінуюча гіперпротекція» (ДГ), 3) група осіб із сімей зі стилем виховання «гіпопротекція/гіпоопіка» (Го), 4) група осіб із сімей зі стилем виховання «підвищена моральна відповідальність» (ПМО).

Якісний аналіз дозволяє дослідити специфіку локалізації контролю у осіб із сімей з різними стилями сімейного виховання. Ми припустили, що певні стилі сімейного виховання впливають на формування особливостей локалізації контролю особистості.

Для того, щоб перевірити дане припущення та вивчити специфіку локусу контролю у майбутніх психологів з сімей із різними стилями виховання ми використовували метод «профілів». Профілі локалізації контролю у майбутніх психологів – представників сімей з різними стилями сімейного виховання представлені на рис. 1. При аналізі профілів, нас, насамперед, цікавили значущі відмінності в однойменних показниках. Візуальний аналіз вказаних профілів виявляє суттєву різницю між ними

Примітка :1) ПГ - поблажлива гіперпротекція; ДГ - домінуюча гіперпротекція; Го - гіпопротекція/гіпоопіка; ПМО - підвищена моральна відповідальність; 2) Зі –шкала загальної інтернальності; Ід - шкала інтернальності в області досягнень; Ін – шкала інтернальності в області невдач; Іп - шкала інтернальності в області виробничих відносин; Ім - шкала інтернальності в області міжособистісних відносин; Із - шкала інтернальності відносно здоров'я і хвороби; Іс - шкала інтернальності в сімейних стосунках

Рис. 1. Профіль локалізації контролю у майбутніх психологів із сімей з різними стилями виховання

На осі ОХ розташовані показники усіх семи субшкал локусу контролю, на осі ОУ – їх значення, виражені в стенах. Середня лінія ряду проходить через 5 стена. Значення, що лежать у площині вище середньої лінії ряду, характеризують тенденцію до інтернальності локусу контролю. Про яскраву вираженість відповідного показника свідчать значення вище 5,5 стена. Значення показників нижче серед-

ньої лінії ряду свідчать про тенденцію до екстернального локусу контролю; значення нижче 4 стени свідчать про схильність до екстернального локусу контролю. Значення кожної крапки на графіку являє собою середню арифметичну відповідних показників

Аналіз отриманих профілів показав, що кожна вивчаєма група осіб – представників сімей з різ-

ними стилями сімейного виховання характеризується специфікою структури локалізації контролю, яка проявляється як в специфічному поєднанні параметрів, так і в рівнях, котрих досягають показники. Це відбивається, перш за все, в особливостях конфігурації кожного профілю і його розташуванні щодо середньої лінії ряду, що наголошується візуально, а також в наявності статистичне значимих відмінностей (по 1 – критерію Стьюдента) між одинокими показниками в профілях.

Аналіз відмінностей в профілях якісної структури локалізації контролю з точки зору їх конфігурації, а також особливостей поєднань найбільш виражених показників в кожній типовій групі стилів сімейного виховання, інтерпретацій авторів опитувальників, а також літературних даних дозволили описати специфіку локалізації контролю майбутніх психологів з сімей з різними стилями виховання [1-4, 7] Дозволили нам дати психологічну характеристику специфіки локалізації контролю у виділених групах осіб майбутніх психологів як представників сімей з різними стилями сімейного виховання.

Профіль локалізації контролю майбутніх психологів з сімей зі стилем виховання «поблажлива гіперпротекція» (ПГ) відрізняється відсутністю єдиної тенденції відносно полюсів параметрів, тобто показники локусу контролю розташовані, як в зоні інтернальності, та і в зоні екстернальності. На підставі цих даних можливо констатувати, що при «поблажливій гіперпротекції» (ПГ) формується незначна інтернальність лише в області досягнень (Ід) і міжособистісних стосунках (Ім). Таким чином профіль тяжіє до області екстернальності, що свідчить про те, що майбутні психологи з сімей з негармонічним типом сімейного виховання – «поблажлива гіперпротекція» (ПГ) відрізняється домінуючим переважанням екстернальності. Це пояснюється тим, що дитина (майбутній психолог) завжди знаходиться в центрі уваги сім'ї, яка прагне максимального і некритичного задоволення її потреб, і сприяє формуванню екстернального типу локалізації контролю за всіма іншими субшкалами РСК.

Профіль локалізації контролю групи осіб – представників сімей із стилем «домінуюча гіперпротекція» (ДГ) розташований, в основному в рамках середньої лінії ряду, що свідчить про наближеність або існування інтернального локусу контролю в даній групі досліджувальних. Профіль має зигзагоподібний характер, що свідчить про неоднорідність прояву локалізації контролю. Виділяються два піки інтернальності локалізації контролю за субшкалами інтернальності в області міжособистісних відносин (Ім), та інтернальності відносно здоров'я і хвороби (Із). Та два піки екстернальності – за субшкалами загальної інтернальності (Зі), та інтернальності в сімейних стосунках (Іс). Таким чином при «домінуючій гіперпротекції» (ДГ) коли батьки ставлять дитину у центр уваги, і віддають їй багато сил і приділяють багато часу, при цьому позбавляють її самостійності, ставлячи численні обмеження та заборони, формується нерівна локалізація контролю.

Профіль локалізації контролю групи осіб представників сімей із стилем негармонічним виховання – «гіпопротекція» (Го) характеризується неоднорідністю, так, як має максимальне значення за шкалою інтернальності в області досягнень (Ід), та мінімальний показник за шкалою інтернальності в області міжособистісних відносин (Ім), що свідчить про неоднорідність прояву локалізації контролю у майбутніх психологів цієї групи. Профіль має найбільш виражений зигзагоподібний характер.

Хоча для «гіпопротекції» характерно те, що дитина надана сама собі, батьки не цікавляться нею і не контролюють її що призводить до формування екстернального локусу контролю і не тільки в області міжособистісних стосунків, а і за останніми чотирма субшкалами (Зі, Ін, Іп, Ім) опитувальника. Інтернальність формується в області досягнень (Ід), в сімейних стосунках (Іс) та здоров'я (Із). Що, мабуть, можливо пояснити бажанням дитини звернути на себе увагу в сім'ї завдяки своїм перемогам, досягненням. Або вказати на свою самостійність та спроможність принісши від лікарів вже готовий діагноз та перелік необхідних лік для одужання.

Профіль локалізації контролю майбутніх психологів, як представників із негармонічним стилем сімейного виховання «підвищена моральна відповідальність» практично розташований нижче лінії середнього ряду і лише за шкалою інтернальності відносно здоров'я і хвороби (Із) знаходиться дещо вище лінії середнього ряду. Загальний характер даного профілю говорить, про майже рівномірне формування екстернального локусу контролю. Мабуть, це пов'язано з тим, що підчас виховання високі вимоги поєднуються зі зниженою увагою до реальних потреб дитини, і як захисний механізм психіки – формується екстернальність, тобто дитина вимушена щоб відповідати високим вимогам батьків захищати себе за допомогою формування у собі екстернальності («Це не я нездатний виконати ваші вимоги, а обставини мені заважають»). І лише в області здоров'я спостерігається наявність інтернальності (Із), що можливо пояснити лише тим, що при даному стилі сімейного виховання зневажання реальних потреб дитини веде до формування відповідальності за своє здоров'я. Від такої дитини ви наврядче почуєте «Мамо мені потрібно до лікаря», скоріш за все, така дитина прийде і надасть вже результати аналізів і призначення лікаря.

Таким чином, аналіз кожного з профілів локалізації контролю майбутніх психологів з сімей з різними стилями сімейного виховання та порівняння їх між собою дозволили описати специфіку локалізації контролю та стилів сімейного виховання майбутніх психологів.

Для встановлення зв'язку між локусом контролю та різними стилями сімейного виховання був проведений кореляційний аналіз із застосуванням коефіцієнту добутку моментів Пірсона (r), який розраховувався за допомогою програми SPSS for Widows 17.00. Метою проведення кореляційного аналізу стало встановлення зв'язку між показниками стилів сімейного виховання та локалізації ко-

нтролю у майбутніх психологів. У випадку виявлення зв'язку встановити чи супроводжується збільшення одного показника зростанням (додатня кореляція) або зменшенням (від'ємна кореляція) іншого.

Як показники параметрів локалізації контролю були обрані всі субшкали за методикою «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) та всі субшкали за методикою «Батьків оцінюють діти» (БОД). Однак в даній роботі ми надаємо данні лише значимих коефіцієнтів кореляції між показниками локусу контролю і стилів сімейного виховання (таб.1)

Таблиця 1. Значущі коефіцієнти кореляції між показниками локусу контролю та стилів сімейного виховання

Кореляція	Ід	Із	Ін	Іс
Т+	-299*	292*		
Т-			-524**	
З+		398*		-397*
С+				-516**
ПДК				-408*
ФУ		506**		
НРЧ			-528**	

Примітка: 1) тут і в наступних таблицях нулі й коми опущені; 2) ** - $p < 0,01$, * - $p < 0,05$;

Аналіз отриманих даних надає нам можливість стверджувати, що такий показник стилю сімейного виховання, як надмірність вимог-обов'язків (Т+) від'ємно значуще корелює з такими показниками локалізації контролю, як інтернальність в області досягнень (Ід) ($p < 0,05$) та додатнє значуще корелює з показниками інтернальності відносно здоров'я і хвороби (Із) ($p < 0,05$). Таким чином, надмірність вимог та обов'язків покладених на дитину батьками формує в неї екстернальний тип локалізації контролю в області досягнень, це можливо пояснити тим, що організм дитини таким чином захищає себе від великих непомірних для нього навантажень, про що свідчить і формування інтернального локусу контролю в області здоров'я.

Недостатність вимог-обов'язків (Т-) від'ємно значуще корелює з інтернальністю в області невдач (Ін) ($p < 0,01$). Розвинене почуття суб'єктивного контролю по відношенню до негативних подій і ситуацій, що проявляється в схильності звинувачувати самого себе в різноманітних прикрошах і стражданнях (при високих показниках інтернальності) є результатом недостатності вибагливості батьків по відношенню до дитини, що в сукупності призводить до формування пасивності та труднощів залучення дитини до будь яких справ в подальшому житті.

Щодо надмірності вимог-заборон (З+), то показники цієї шкали додатнє значуще корелює з показниками інтернальності відносно здоров'я і хвороби (Із) ($p < 0,05$), та від'ємно значуще корелює з показниками інтернальності в сімейних стосунках ($p < 0,05$). Від'ємно значущу кореляцію з показниками інтернальності в сімейних стосунках можливо пояснити тим, що даний стиль сімейного виховання призводить до формування сенситивної особистості, для якої характерно: боязливість, нерішучість, наївність, довірливість як спроба захисту себе – це пошук опори в комусь. У сенситивів рано формується почуття відповідальності та високих вимог до себе, що є очевидним при такому стилі виховання. Діти характеризуються і хворобливістю,

що як ми бачимо призводить до формування інтернальності в області здоров'я.

Показники надмірності санкцій (С+) від'ємно значуще корелюють з показниками локалізації контролю інтернальності в сімейних стосунках ($p < 0,01$). Надмірність санкцій характеризується надмірним реагуванням навіть на незначні порушення поведінки дитини, а для того щоб уникнути покарання дитини шукає різноманітні варіанти звинувачення когось або чогось тільки б не брати відповідальності на себе, що і призводить до поступового формування екстернальності в області сімейних стосунків яка зберігається і переносить у майбутнє (в нову сім'ю, створену цією особою).

Показники переваги дитячих якостей (ПДК) від'ємно значуще корелюють з показниками локалізації контролю інтернальності в сімейних стосунках ($p < 0,05$). При даному типі формується екстернальність в області сімейних стосунків за бажанням батьків, які ігнорують дорослішання дитини, стимулюють зберігання у дитини такі якостей як безпосередність, наївність, грайливість тощо, що призводить до формування у дитини потреби в опорі в продовж всього життя, з таких дітей виростають так звані «матусині синки» або «татусеві доньки». Таким чином при такому стилі сімейного виховання формується екстернальний локус контролю в області сімейних відносин.

Показники за шкалою фобія втрати дитини (ФУ) додатнє значуще корелює з показниками інтернальності відносно здоров'я і хвороби ($p < 0,01$). Підвищена невпевненість батьків, страх помилитись, перебільшення уявлень про «хрупкість» дитини його хворобливість формує інтернальний локус контролю по відношенню до здоров'я у дитини.

Показники незвиненість батьківських почуттів (НРЧ) від'ємно значуще корелює з інтернальністю в області невдач ($p < 0,01$). При даному стилі сімейного виховання батьки зневажають дитиною, погано переносять її присутність, майже не цікавляться справами дитини, тобто непреймаються нею, в свою чергу поглядаючи на поведінку

батьків у дитини і формується екстернальність відносно невдач («Навіщо перейматися невдачами, якщо мої батьки навіть не переймаються моїми справами? Не я в них винний»)

Таким чином, в результаті кореляційного аналізу було виявлено, що між показниками локусу контролю й стилями сімейного виховання існують додатні і від'ємні значущі кореляційні зв'язки.

Висновки. Результати кореляційного аналізу показали, що тип локалізації контролю майбутніх психологів пов'язан із стилем сімейного виховання, як прямо так зворотно-пропорційно, тобто має як від'ємно значущу кореляція так і додатно значущу кореляцію. Було виявлено зв'язок між сьома стилями сімейного виховання та локусом контролю. 1) Стиль сімейного виховання, «надмірність вимог-обов'язків» формує у дитини екстернальний тип локалізації контролю в області досягнень та інтернальний в області здоров'я. 2) «Недостатність вимог-обов'язків» формує розвинене почуття суб'єктивного контролю по відношенню до негативних подій і ситуацій, що проявляється в схильності звинувачувати самого себе в різноманітних прикрощах і стражданнях, що в подальшому стає детермінантою для формування пасивності та труднощів залучання дитини до будь яких справ в подальшому житті. 3) «Надмірність вимог-заборон» призводить до формування сенситивної особистості, для якої характерно: боязливість, нерішучість, наївність, довірливість як спроба захисту себе – це пошук опори в комусь (формування екстернальності в області сімейних стосунків). 4) «Надмірність санкцій» характеризується надмірним реагуванням навіть на незначні порушення поведінки дитини, що призводить до поступового формування екстернальності в області сімейних стосунків. 5) «Перевага дитячих якостей» – формує екстернальність в області сімейних стосунків за бажанням батьків, які ігнорують дорослішання дитини. 6) «Фобія втрати дитини» – формує інтернальний локус контролю по відношенню до здоров'я у дитини. 7) «Нерозвиненість батьківських почуттів» тобто байдужість батьків до своєї дитини формує у неї екстернальність відносно невдач.

В ході проведення якісного аналізу отриманих даних було виявлено, чотири групи негармонійного стилю сімейного виховання у майбутніх психологів: поблажлива гіперпротекція; домінуюча гіперпротекція; гіпопротекція/гіпоопіка; підвищена моральна відповідальність. Аналіз отриманих профілів показав, що кожна вивчаєма група осіб – представників сімей з різними стилями сімейного виховання характеризується специфікою структури локалізації контролю, яка проявляється як в специфічному поєднанні параметрів, так і в рівнях, котрих досягають показники.

Кількісний та якісний аналіз даних отриманих підчас проведення дослідження вказує на те, що в групі досліджувальних майбутніх психологів кількість інтерналів перевищує кількість екстерналів, що свідчить про схильність майбутніх психологів до інтернального локусу контролю. Найбільша кількість досліджувальних майбутніх психологів потребують досягнення успіху в процесі формування міжособистісних стосунків, що є невід'ємною частиною їх майбутньої професії, як і прагнення до досягнення успіху, що відповідає високому рівню суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями і ситуаціями. Впевненість у тому, що вони самі досягли усього того хорошого, що було і є в їх житті, і що вони здатні з успіхом переслідувати свої цілі в майбутньому є гарантом їх майбутнього. І як слідство, якщо людина бере на себе відповідальність в будівництві міжособистісних відносин, то і не є несподіванкою те, що і в побудові сімейних відносин вона також буде залишатися відповідальною.

Таким чином, можливо зробити висновок, що в роботі в цілому доведена відповідність певного взаємозв'язку між локалізацією контролю та стилем сімейного виховання у майбутніх психологів.

Література:

1. Кондаков И.М., Нилопец М.Н. Экспериментальное исследование структуры и личностного контекста локуса контроля. // Психологический журнал. 1995. № 1. С. 43-52
2. Макушина О.П. Психологическая зависимость подростков от родителей. дис канд. психол. наук. // М., 2001. 143 с.
3. Муконина М.В. Проблема профессиональной ответственности в контексте психологии отношений. // [Электронный ресурс]. URL: <http://www.mosgu.ru/nauchnaya>
4. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования. // Под ред. Е.Г. Силиевой. М.: «Академия». 2002. 192 с.
5. Реан А.А., Реан А. Психология и психодиагностика личности. Теория, методы, исследования, практикум. // Спб:Прайм-ЕВРОЗНАК. 2006. 255 с.
6. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. В.2 кн. Кн.2.: Работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. учебное пособие. // М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС. 2006. 477 с.
7. Социальная психология. Словарь. под общей редак. Петровского А.В., редактор-составитель Карпенко Л.А., под редак. Венгер А.Л. // Изд-во ПЭР СЭ. Москва. 2005. 386 с.